

Knygotyra
 2024, vol. 82, pp. 248–253

 ISSN 0204–2061 eISSN 2345–0053
 DOI: <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2024.82.10>

BIBLIOTEKOJ PO BOKŠTU, PUOŠTU ŽENKLAIŠ ZODIAKO...

Žygintas Būčys

Lietuvos nacionalinis muziejus
 Arsenalo g. 1, LT-01143 Vilnius
 El. paštas zygintas.bucys@lnm.lt

PACEVIČIUS, ARVYDAS. *VILNIAUS IMPERATORIŠKASIS UNIVERSITETAS MOKSLINĖS INFORMACIJOS GNIAUŽTUOSE, 1803–1832 = THE IMPERIAL UNIVERSITY OF VILNA IN THE CLUTCHES OF SCHOLARLY INFORMATION, 1803–1832*. VILNIUS: VILNIAUS UNIVERSITETO LEIDYKLA, 2022, 492 P., ILUSTR. ISBN 978-609-07-0754-8 (SPAUSDINTA KNYGA), ISBN 978-609-07-0755-5 (SKAITMENINIS EPUB).

Tai žodžiai iš Czesławo Miłoszo poemos „Miestas be vardo“ (*Miasto bez imienia*). Neatsitiktinai ir taikliai prof. dr. (HP) Arvydas Pacevičius tris šios poemos eilutes – *Bibliotekoj po bokštu, puoštu ženklais Zodiako, / Kontrimas šypsodamasis sėmė žiupsnį iš tabokinės, / Nes, nepaisant Meternicho, dar ne viskas prarasta*¹ – pasirinko savo naujos knygos *Vilniaus imperatoriškasis universitetas mokslinės informacijos gniaužtuose, 1803–1832* epigrafu. Šiais žodžiais A. Pacevičius nusako pagrindinę knygoje pristatomos ir tiriamos problematikos idėją bei kartu formuluoja intrigą: kokią vietą knyga, spausdintas žodis užima politinės ir ideologinės galios kovose?

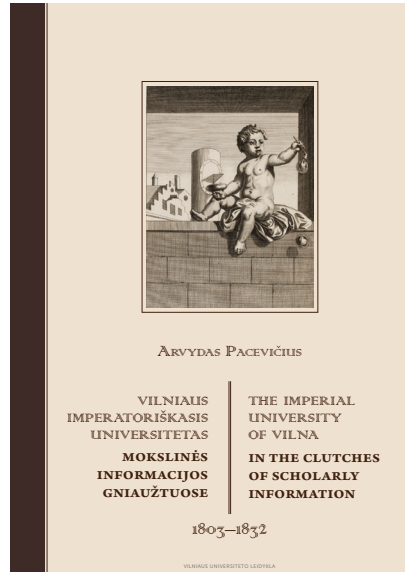
Vilniaus universiteto istoriografijoje, pradėjusioje formuotis kone nuo pat jo uždarymo 1832 m., plačiai ir įvairiais aspektais nagrinėta šios mokslo ir švietimo įstaigos istorija. Tačiau jos istorija – neišsemiamas lobynas tiek nūdienos,

1 MIŁOSZ, Czesław. *Miasto bez imienia*. A. Pacevičiaus cituota iš: DAUJOTYTĖ, Viktorija. *Lašas poezijos*. Vilnius: Tyto alba, 2013, p. 174.

ties ir ateities tyrėjams. Tai iliustruoja ir ši A. Pacevičiaus knyga. Nauja, platesnė teorinė ir metodologinė knygos kaip *mokslinės informacijos* traktuotė autoriui leidžia išryškinti ir aptarti kitus, iki šiol tyrėjų išsamiau nenagrinėtus Vilniaus universiteto istorijos reiškinius.

Pastaruoju metu vieno produktyviausių Vilniaus imperatoriškojo universiteto bibliotekos istorijos tyrėjų A. Pacevičiaus nauja knyga publikuota 2022 m. Vilniaus universiteto leidžiamoje knygų serijoje „*Fontes et studia historiae universitatis Vilmensis*“. Knyga savo struktūra ir turiniu visiškai atliepia šios serijos pavadinimą – *šaltiniai*² ir *studijos*³. Atkreiptinas dėmesys, kad joje publikuojama mokslinė studija ir įvadinis, šaltinį pristatantis straipsnis yra dvikalbiai: lietuvių ir anglų kalbomis, o tai leidiniui suteikia platesnės tarptautinės sklaidos, prieinamumo ir dialogo galimybes. Tačiau gan svarbu ir tai, kad ši knyga pratęsia ir papildo paties autoriaus tyrimus, publikuotus dar 2010 m. knygoje *Pamirštoji mecenatystė: dovanų Vilniaus universiteto bibliotekai knyga 1792–1832*⁴. Beje, ir ši knyga taip pat išleista toje pačioje serijoje. Per šiuos dvylika metų pasirodė ne viena A. Pacevičiaus mokslinė publikacija, aptarianti Vilniaus imperatoriškojo universiteto biblioteką ir jos rinkinius, tačiau šios dvi knygos artimos ne tik savo struktūra – šaltinio publikacija ir mokslinė studija, bet ir analizuojamos problematikos, tyrimo temos tęstinumu. Tai tarsi savotiškas Vilniaus imperatoriškojo universiteto bibliotekos ir jos rinkinių formavimo istorijos dvitomis.

Visų pirma, šias abi knygas vienija jose publikuojami savo pobūdžiu giminingi archyviniai šaltiniai, oficialūs Vilniaus imperatoriškojo universite-

2 Knygoje publikuojamas šaltinis *Mokslo draugijų ir asmenų dovanos universitetui*.

3 Knygoje publikuojama mokslo studija *Mokslinės informacijos poreikiai, sklaida ir trukdymai*.

4 PACEVIČIUS, Arvydas. *Pamirštoji mecenatystė: dovanų Vilniaus universiteto bibliotekai knyga 1792–1832*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.

to dokumentai – į biblioteką priimtų knygų, leidinių ir kitų dovanų registrai. 2010 m. leidinyje A. Pacevičiaus parengtas ir publikuojamas šaltinio *Dovanų Vilniaus universiteto bibliotekai knyga*⁵ perrašas, o 2022 m. leidinyje – šaltinio *Mokslo draugijų ir asmenų dovanos universitetui, jo [vadovybės] nurodymu atiduotos bibliotekai*⁶ perrašas. Pirmuoju atveju pateikiamas ir vertimas į lietuvių kalbą, tačiau antruoju atveju vertimo atsisakyta, pagrindžiant tuo, kad „bibliografija yra daugiakalbė ir universalė, pagrindinė jos funkcija yra informacinė“⁷. Tiesa, pirmąją knygą kaip priedai taip pat papildė dar penki smulkesni šaltiniai: Juozapo Tvardovskio ir Karolio Liubeckio dovanotų knygų sąrašai, nežinomo asmens dovanotų masoniškų knygų sąrašas bei Martyno Vაžinskio ir Bernardo Zmijovskio dovanotų medalių ir monetų sąrašai. Abi „dovanų knygos“ lydi išsamūs A. Pacevičiaus įvadiniai straipsniai, kuriuose rengėjas pristato šių šaltinių struktūrą, chronologiją, sudarytojus, pobūdį, ypatumus ir publikavimo principus. Drauge pateikiami ir platus komentarai: dovanotojų ir knygų autorių biografijos, jų sąsajos su Vilniaus universitetu. Taip pat rengėjas identifikuoja ir lokalizuoja didelę dalį sąrašuose minimų knygų, leidinių bei kitų dovanų, tuo aktualizuodamas ir praplėsdamas ne tik nūdienos Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomo paveldo ribas ir pažinimą, jį tuo tarsi naujai atrasdamas, bet ir įsiliedamas į platesnius Lietuvos kultūros paveldo tyrimus.

Abi „dovanų knygos“ jų pildymo metu atliko tokią pat funkciją: registruoti, dokumentuoti ir vykdyti bibliotekos papildymų apskaitą. Tačiau savo turiniu ir paskirtimi (kieno dovanos šiose knygose buvo fiksuojamos) – skiriasi. Pirmojoje buvo surašomos tik privačių asmenų – universiteto geradarių ir mecenatų – savanoriškos tiesioginės donacijos bibliotekai. Sureikšminant ir įamžinant aukotojų atminimą, ši knyga tuo metu vadinta ir „Aukso knygos“ vardu. Antrojoje „dovanų knygoje“ buvo registruojamos kryptingai kitų mokslo institucijų ir privačių asmenų (didžioji dauguma jų – to meto mokslininkai) universitetui perduodamos knygos, leidiniai ir kitos dovanos, kaip tam tikra tarpinstitucinių mainų bei mokslinio bendradarbiavimo išraiška.

Šių vienuolių, tačiau skirtingų savo paskirtimi šaltinių įtraukimas į mokslinę apyvartą, išsamus tyrimas ir analizė – ne atsitiktinis, o kryptingas ir

5 *Księga darów uczynionych do Biblioteki Akademickiej Wileńskiej*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 721, ap. 2, b. 68, lap. 1–27.

6 *Dary od towarzystw uczonych i osób czynione Uniwersytetowi a z polecenia tegoż oddane do Biblioteki*. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 721, ap. 2, b. 71, lap. 1–58.

7 PACEVIČIUS, Arvydas. *Vilniaus imperatoriškasis universitetas mokslinės informacijos gniaužuose, 1803–1832 = The Imperial University of Vilna in the clutches of scholarly information, 1803–1832*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2022, p. 196.

dėsningas A. Pacevičiaus siekis. Kartu, viena greta kitos, šios „dovanų knygos“ sudaro organišką ir vientisą visumą, kuri esmingai atskleidžia to meto Vilniaus universiteto bibliotekos komplektavimo strategiją, kaupiamų knygų ir kitų mokymo priemonių fondą, dovanojimų tipologiją ir dinamiką, donatorių asmenybes, istorinį bei kultūrinį to meto kontekstą. O pavieniui jos tampa savotišku pagrindu ir atskaitos tašku, suteikiančiu A. Pacevičiui galimybę plėtoti specifines, iš šių šaltinių nuosekliai išplaukiančias ir konkrečiai problematikai skirtas mokslines studijas. Tad dėsningai pirmoji „dovanų knyga“ generuoja mokslo studiją *Mecenatystės slėpiniai*, o antroji – mokslo studiją *Mokslinės informacijos poreikiai, sklaida ir trukdymai*.

Pirmojoje studijoje, taikant labiau tradicines, įprastas knygotyros ar istorijos tyrimams metodologines priegas, autorius analizavo dovanų bibliotekai struktūrą ir sudėtį, paties dovanojimo procedūras ir mechanizmą, kruopščiai ir detaliam aptarė dovanų tipologiją. Išryškindamas ir akcentuodamas akademinės bendruomenės iniciatyva formuotus bibliotekos rinkinius, jų vertės sampratą ir dovanojimo motyvus, A. Pacevičius apibūdino ir atskleidė mažiau fiksuotą bei matomą patį geradarystės fenomeną, autoriaus taikliai įvardytą „mecenatystės slėpiniais“. Apibendrinamas šioje studijoje atliktą tyrimą, A. Pacevičius užsiminė, kad „politinių pervartų kontekste galima išvelgti ir Vilniaus universiteto bibliotekos komplektavimo strategijų kaitą, kai mecenavimo iniciatyvą bandė perimti imperinės Rusijos institucijos bei pavieniai asmenys“⁸. Kartu autorius brėžė gaires ir perspektyviniams tyrimams: „mecenatystės reiškinio analizė atskleidė platų socialinės knygos istorijos ir kultūros antropologijos tyrimų lauką, kurio lituanistiniai horizontai yra beribiai, o šaltiniai – neišsenkantys“⁹.

Tad naujoje studijoje *Mokslinės informacijos poreikiai, sklaida ir trukdymai* šiuos *beribius horizontus* siekiama sukonkretinti ir apibrėžti keliant tris pagrindinius klausimus: kokia buvo mokslinė infrastruktūra ir informaciniai poreikiai, kaip buvo tenkinami mokslinės informacijos poreikiai, kokie buvo mokslinės informacijos trukdymai? Greta šių klausimų autorius išsikelia ir ne vieną darbinį klausimą, pavyzdžiui, „kaip buvo realizuojama tarptautiškumo idėja, koku būdu mokslinė informacija pasiekdavo Vilniaus akademinę bendruomenę, kaip buvo vykdoma mokslo plėtotės misija“¹⁰, kurie leidžia giliau pažvelgti į nagrinėjamą problemą. Šiems ir kitiems keliamiems klausimams svarstyti A. Pacevičius pasitelkia istoriniuose komunikacijos ir informacijos tyrimuose novatorišką bei metodologiniu ir teorinės traktuotės požiūriu plačiai interpre-

8 PACEVIČIUS, Arvydas. *Pamirštoji mecenatystė...*, p. 220.

9 Ten pat.

10 PACEVIČIUS, Arvydas. *Vilniaus imperatoriškasis universitetas...*, p. 22.

tuojamą *mokslinės informacijos* terminą. Tai autoriui suteikia galimybę ne tik sukonkretinti, bet ir aiškiai apsibrėžiant praplėsti *beribus horizontus*, išeinant iš siaurų bibliotekos, kaip institucijos, rėmų ir žvilgsnį kreipti į santykius, procesus ir idėjas anapus bibliotekos durų.

Studija pagal formuluojamas mokslines problemas-klausimus suskirstyta į tris savo turiniu lygiavertes dalis. Pirmojoje jų – „Mokslinė infrastruktūra ir informaciniai poreikiai: nuo universiteto sielos iki mokslinio *luošumo*“ – apžvelgiama Vilniaus imperatoriškojo universiteto institucinė sąranga ir mokslinės veiklos reguliavimas. Aptariant dėstytojų ir studentų mokslo poreikius bei jų tenkinimo reglamentavimą, išryškunami skirtingi akademinės bendruomenės ir universiteto administracijos siekiai bei lūkesčiai. Svarstomos istoriografijoje mažiau nagrinėtos temos: iš bibliotekos pasiskolintų knygų gražinimas, neįgyvendinti privačių knygų rinkinių įsigijimo projektai. Plačiau analizuojant Vilniaus universiteto ir Vilniaus švietimo apygardos globėjo Adomo Jurgio Čartoriskio bei profesorių Andriaus Sniadeckio ir Gotfrydo Ernesto Grodeko požiūrius, atskleidžiama universiteto bibliotekos vizijų įvairovė, konstatuojant idėjinį blaškymąsi ir *luošumą*. Visa tai lėmė, kad Vilniaus imperatoriškojo universiteto biblioteka „netapo centrine ir visų mokslų skyrių poreikius tolygiai tenkinančia, profiliuotą mokslinę informaciją telkiančia ir teikiančia struktūra“¹¹.

Antroji studijos dalis „Mokslinės informacijos poreikių tenkinimas: knygų pirkimai užsienyje“ skirta konkretesnės, bibliotekos, kaip mokslinę informaciją kaupiančios įstaigos, veiklos analizei. Tad pagrindinis autoriaus dėmesys sutelkiamas į bibliotekos aprūpinimo naujausia moksline literatūra bei mokyimo priemonėmis aptarimą. Žvelgiant į knygų gabenimą iš užsienio, svarstomi jų maršrutai ir pristatymo sąlygos, įsigijimo būdai, korespondentų, agentų, tarpininkų, aukcionų ir knygynų vaidmuo bei Vilniaus imperatoriškojo universiteto bibliotekininkų rūpesčiai. Šiame kontekste išskirtas knyginininko Juozapo Zavadzko indėlis ir jo pastangos kuriant, bet nerealizuojant akademinio knygyno. Formuluodamas šios dalies išvadas, autorius konstatuoja, kad, Vilniaus imperatoriškojo universiteto vadovybei neturint „aiškaus plano, kaip tvarkyti knygų poreikio identifikavimą, užsakymus, gabenimą, pateikimą skaitytojams“¹², aprūpinimas knygomis nebuvo organizuojamas kryptingai ir tikslingai.

Paskutinėje studijos dalyje „Mokslinės informacijos trukdymai: represinė cenzūra ir antrinė knygų rinka“ A. Pacevičius labiausiai priartėja prie mūsų šios

11 Ten pat, p. 87.

12 Ten pat.

apžvalgos pradžioje iškelto mokslinės informacijos, kaip politinės ir ideologinės galios įrankio, klausimo. Analizuodamas reguliavimo, policinės priežiūros, tam tikrų knygų draudimo ar išėmimo iš apyvartos, periodikos cenzūros reiškinius, kurie ypač sustiprėjo paskutiniu Vilniaus imperatoriškojo universiteto gyvavimo dešimtmečiu, autorius ir siekia į tai atsakyti. Kaip tam tikrą atsvarą bei alternatyvą imperinės represinės galios demonstravimui mokslinės informacijos apytakoje autorius išsamiai aptaria antrinės (negaunamų viešuose knygynuose ar uždraustų) knygų rinkos susiformavimą ir jos pobūdį. Autorius reziumuoja, kad „represinė-paskesnioji cenzūra pagimdė katakombinę skaitymo kultūrą“¹³.

Lygindami abi A. Pacevičiaus mokslo studijas, galime teigti, kad naujojoje studijoje į Vilniaus imperatoriškojo universiteto bibliotekos veiklą ir jos santyki su to meto visuomene žvelgiama plačiau, gerokai atitolstant nuo knygoje publikuojamo šaltinio.

A. Pacevičiaus knyga *Vilniaus imperatoriškasis universitetas mokslinės informacijos gniaužtuose, 1803–1832* įdomi ir paveiki, vertinga savo išvalgomis bei skatinanti diskusijas. Darbas savo daugialype problematika reikšmingai atidengia iki šiol menkai svarstytus Vilniaus imperatoriškojo universiteto bibliotekos istorijos reiškinius. Aprėpdamas mokslo istorijos ir paveldo tyrimus, jis papildoma XIX a. Lietuvos istorijos ir kultūros, Vilniaus universiteto, knygų ir skaitymo istorijos suvokimą.

13 Ten pat, p. 89.